

*Яворська Т.Є.,
асистент кафедри
фізичної реабілітації
Житомирського
економіко-гуманітарного інституту
ВНЗ «Університет Україна»*

Історичний аспект розвитку грязелікування в Україні та за кордоном

Системний підхід до розгляду проблеми ефективності застосування сакських грязей в реабілітації хворих гонартрозом передбачає ретроспективний аналіз розвитку Сакського курорту як санаторно-курортного етапу реабілітації хворих з ураженням опорно-рухової системи в історичному аспекті.

На сучасному етапі люди всього світу стали усе більше уваги приділяти лікарським засобам природного походження, тому що вплив на наш організм природнього субстрату, у вигляді лікувальних грязей, коректує параметри життєво важливих процесів у бік їхньої нормалізації. На відміну від медикаментозного впливу із застосуванням синтезованих хімічних препаратів, що викликають небажані побічні ефекти, грязелікування є безпечним та, разом з тим, високоефективним способом лікування багатьох розповсюджених захворювань.

Слід відзначити, що лікарська діяльність видатних вчених мала серйозне значення для розвитку грязелікування на науковій основі в історичному аспекті. З глибини століть і до сьогодні проблема грязелікування набула своєрідного змісту.

Метою цієї статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, є розкрити історичний аспект розвитку Сакського курорту згідно з парадигмою науки та практики.

На основі ґрунтовного аналізу джерельної бази, зокрема наукових праць М.С. Воронцова, Н.А. Оже, М.І. Пирогова та ін., нами було виділено етапи розвитку Сакського курорту: донауковий етап (епоха античності), етап

становлення Сакського курорту, етап кризи під час військових дій та відновлення курорту в післявоєнні роки, етап розквіту курорту у новітній час.

Пелоїдотерапія або грязелікування (від грецьких слів *pelos* – мул, глина і *therapia* – лікування) – метод теплового лікування, при якому використовують грязі різних типів, лікувальна дія яких вивчається з давніх часів.

Історія лікування грязями нараховує тисячоріччя. Перші згадки про грязелікування зустрічаються в папірусах Давнього Єгипту. В I столітті н.е. римський натураліст, історик Гай Пліній Старший писав, що в Тавриді, місті Парасин (так раніше називалося місто Саки) лікують „землею, що загоює рани” [2, с.33–35].

Грецька медицина приділяла велику увагу використанню натуральних сил природи для зміцнення здоров'я. Грекам були прекрасно відомі властивості дивного озера, й вони включали в арсенал свого лікування цілющі грязі, використання яких відкривало великі можливості для рятування від різних недуг. Відомий лікар стародавності Гіппократ у трактаті «Про повітря, води і місцевості» докладно описував сприятливий вплив на здоров'я пацієнтів цілющої грязі [1, с.11–12].

Кримське грязелікування було відоме ще в V столітті до н.е., у часи Геродота. З XVI століття грязелікування стало застосовуватися в Італії, в місцях виверження вулканів. Потім про цей метод дізналися у Франції і дещо пізніше – у Німеччині. У Русі використання цілющих грязей почалося в XIV–XVI століттях, але тільки в 30-х роках XIX століття відкрилися перші грязьові курорти – Саки у Криму, побудований на земські засоби, Стара Руса – на північному заході, грязелікарня під відкритим небом на Куяльницькому лимані в Одесі [6].

У 1783 році Крим був приєднаний до Російської імперії.

Сакське озеро з його цілющими грязями зацікавило російських дослідників. Одним з перших кримських мандрівників був Павло Іванович

Сумароков, російський академік, натураліст, письменник, юрист. Сумароков сам лікувався грязями й дав опис грязьової процедури в ті часи.

У медичній літературі перше згадування про Сакську грязь є в роботі доктора Ланге (1814 р.).

Наукове вивчення грязелікування почалося в 1827 році першим на курорті повітовим лікарем Миколою Антоновичем Оже. Цей рік і вважається датою заснування сучасного Сакського курорту. За дорученням євпаторійської повітової адміністрації М. А. Оже виїжджав у Саки в літні місяці й проводив спостереження за лікуванням хворих, опис яких висвітлено у праці вченого «Практичні спостереження й дослідження медичних властивостей цілющих грязей з показанням правил, якими хворі повинні керуватися».

Чутка про зцілюючу силу сакської грязі швидко поширювалася в Росії й за її межами. Якщо в 1828 році в Саках лікувалися 29 осіб, то до 1850 року за літній період поправили здоров'я 330 пацієнтів. Ефективність лікування стала підвищуватися. Так, в 1846 році з 200, що лікувалися, 133 чоловік зовсім одужали, 52 – одержали полегшення, і лише самопочуття 15 пацієнтів залишилося колишнім.

Наукові вивчення грязі лікарем М.А. Оже продовжувалися протягом 1827–1842 р.р.

З найперших років становлення Сакського грязьового курорту йому надавав постійну допомогу генерал-губернатор Новоросії граф Михайло Семенович Воронцов, який виділив велику суму особистих коштів на будівництво першої Сакської грязелікарні [1, с.16–21].

Професор А. Веріго в 1880-х рр. провів хімічні дослідження донних відкладень озера.

До Великої Вітчизняної війни тут працювали відомі радянські вчені й медичні діячі: професори М.Н. Шевандин, У.Е. Предтеченський, М.М. Дітеріхс, П.А. Герцен, Г. А. Рейнберг, С. Р. Татевосов і інші. Вони

займалися експериментальним і клінічним вивченням методів лікування екстрактами грязей, досліджували фізіологічну дію грязі на організм хворих.

Одночасно проводилося вивчення фізичних основ і хімічного складу рапи й грязі Сакського озера. Наукові дослідження проводили такі вчені, як доктор геолого-мінералогічних наук А. И. Дзенс-Литовський, професори московського університету С. Н. Щукарев і А. Д. Пельш, видатні російські й радянські учені: Е.С. Бурксер, А.А. Двойченко, П.А. Кашинський, Б.В. Перфильев, А. А. Бунеев та інші.

У часи російсько-турецької війни 1854–1855 р.р. знаменитий хірург Пирогов рекомендував Сакську грязь для ранозаживляючих процедур.

На початку XIX століття грязелікування стало провідною бальнеотерапевтичною процедурою, яка проводилася за призначенням та під наглядом лікарського персоналу. В основному, пелоїдотерапія проводилася на південних грязьових станціях і тільки в літні місяці, коли грязь можна було нагрівати на сонце.

Методика грязелікування початку XIX століття включала древній „єгипетський” метод у поєднанні із ґрунтовими грязьовими ваннами. Грязелікарні розташовувалися безпосередньо в грязьовому озері.

Подальший розвиток курорту Сак було перервано Кримською війною 1853–1856 років між Туреччиною, Англією, Францією й Сардинією з однієї сторони й Росією – з іншої, коли була зруйнована й знаменита Сакська грязелікарня. Проте, відразу ж після закінчення бойових дій, у Саки знову потягнулися ті, хто прагнув зцілення.

До керівництва курортом земство залучало крупних медичних спеціалістів. Місто Саки стало одним із центрів, де формувалися засади радянської пелоїдотерапії – науки про грязетерапію. З 1910 по 1917 р. старшим лікарем сакської грязелікарні був проф. С.С. Налбандов, консультантом і науковим керівником – проф. Н.Н. Бурденко. У своїй науковій діяльності вони вирішують питання дослідження фізіологічної дії грязі, розробляють показання й протипоказання для лікування хворих

муловими грязями Сакського озера, науково обґрунтовують методику грязелікування.

У 1920-і роки велику увагу й практичну допомогу надавали курорту нарком охорони здоров'я Н. А. Семашко й Д. І. Ульянов.

Після створення в Сімферополі в 1921 році Центрального управління курортами грязелікування в Саках було відновлено. В 1925 році в Саках уже лікувалося біля трьох тисяч осіб. До кінця 1930-х років Саки перетворилися у велике курортне селище.

В 1930-х роках завідувачем Контрольно-спостережливої станції при Сакському озері була Софія Абрамівна Пастак, яка запропонувала проект «Нові Саки» – необхідність виходу курорту до моря й створення нових грязелікарень вдалині від житлових районів на березі Сакської пересипі [1, с.34–41].

На початку ХХ століття академіки С. Налдбанов і Н. Бурденко розробили наукові основи пелоїдотерапії при лікуванні різних хвороб. Аплікаційна методика грязелікування одержала належне наукове обґрунтування, зарекомендувала себе на практиці й на теперішній час є провідною на курортах поряд з застосуванням більш щадних методик грязевих та рапних ванн [5, с.10].

29 жовтня 1941 року селище Саки було зайнято гітлерівцями. Гітлерівські окупанти завдали величезної шкоди Сакському курорту – були зруйновані три великих санаторії.

Датою відродження курорту стало 15 вересня 1945 року, коли знову відкрилася грязелікарня, що продовжує функціонувати й по сьогоднішній день.

У 1973 році відкрив свої двері санаторій «Полтава», в 1974 році уведений у лад унікальний санаторій імені Н. Н. Бурденко. Під час війни в Афганістані в Сакському санаторії Міністерства оборони був відкритий центр відновного лікування, у якому проводилося лікування радянських воїнів, що постраждали в Афганістані.

Популярність сакських грязей росте з кожним роком. Тепер, щоб одержати повноцінний курс грязелікування, не обов'язково їхати до Сакського озера в Крим. Грязі спеціально доставляються з міста Саки. Їхня цінність при цьому повністю зберігається, а пацієнти заощаджують гроші, які знадобилися б для лікування в Криму. Більше 50 здравниць України, Росії й Білорусії використовують сакські грязі в санаторно-курортній і лікувальній практиці, а з 1995 року сакські пелоїди стали доступні й жителям Нью-Йорка.

На сьогодні основними здравницями Сакського курорту є: Сакський Центральний військовий клінічний санаторій Міністерства оборони України імені Н. І. Пирогова; Спеціалізований санаторій імені академіка Н. Н. Бурденко; Санаторій «Саки»; Відкрите акціонерне товариство «Санаторій «ПОЛТАВА-КРИМ»».

Отже, аналіз наукової літератури дозволив нам визначити методику та специфіку грязелікування у різні історичні періоди розвитку Сакського курорту.

Аналізуючи рівень зацікавленості теоретиків минулого проблемою розвитку грязелікування, слід відзначити загалом недостатній інтерес до неї, який зумовив нецілісність і строкатість її дослідження, та підкреслити, що взагалі використання грязелікування стає можливим тільки у ХІХ столітті. Щодо попередніх етапів, то її осмислення відбувається в опосередкованій формі як на концептуальному, так і на термінологічному рівнях.

Таким чином, загальнотеоретичне та оздоровче використання сакських грязей у наукових доробках видатних вчених стало науковим підґрунтям для застосування грязевих аплікацій та гальваногрязі Сакського озера в комплексному відновному лікуванні хворих гонартрозом в санаторно-реабілітаційному центрі «Дениші».

Список використаної літератури:

1. *Бурлаков В. В., Бабина И. В., Бибичева В. В., Шайковский А. А.* Саки. Курорт, дарующий надежду. – Севастополь: Библекс, 2007. – 176с.
2. *Самутин Н. М., Кривобокое Н. Г.* Актуальные проблемы пелоидотерапии //Вопр. курортол. 1997. № 3. С. 33–35.

3. *Улащик В. С. Лукомский И. В. Общая физиотерапия. Учебник.* Минск: Интерпрессервис: Книжный Дом, 2003. – 512с.
4. *Улащик В. С., Туковец А. Г. //*Вопр. курортологии, физиотерапии и лечеб. физ. культуры. – 2004. – №4. – С.50–54.
5. *Холопов А. П., Шашель В. А., Плохое В. В. и соавт. Новые методы грязелечения //*Метод, рекоменд. Краснодар, 1996. С. 10.